

2. Кочан І.М., Токарська А.С. Культура рідної мови: Збірник вправ і завдань. - Львів: Світ, 1996. - С.191-195.
3. Непийвода Н. Сам собі редактор: Порадник з української мови // Українська мова та література. Додаток. - Число 16 (32). - С. 16.
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова. 5-11 класи // Українська мова та література. Додаток. - Число 36 (244). - С.4.
5. Розенталь Д. Э. Справочник по правописанию и литературной правке: Для работников печати. - М.: Книга, 1985.-С.236-242.

Резюме. У статті розглядається один із найскладніших моментів українського мовлення - узгодження присудка з кількісно-іменним підметом; з'ясовуються причини типових помилок у побудові синтаксичних конструкцій з такою предикативною групою та окреслюються шляхи їх попередження.

Резюме. В статье рассматривается один из наиболее сложных моментов украинской речи - согласование сказуемого с количественно-именным подлежащим; выясняются причины типических ошибок в построении синтаксических конструкций с такой предикативной группой и очерчиваются пути их предупреждения.

Summary. In the article considered one of the most complicated moments about Ukrainian speech-agreement the predicate with cardinally-noun subject; turn out the causes typical mistakes in the construction those syntactical constructions and outlines the ways of it prevention.

УДК 379.45
Д36

ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНОЇ НАВИЧКИ ПИСЬМА В ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Деркач Н.І.,
доцент

*Міжнародний університет «Рівненський економіко-гуманітарний інститут»
імені академіка Степана Дем'янчука*

Основне завдання сучасної початкової школи - формування мовленнєвої особистості молодшого школяра (М.С. Вашуленко). З огляду на важливість цього завдання у Державному стандарті та програмі з української мови для початкових класів основною змістовою лінією визначено комунікативну, яка передбачає розвиток усного і писемного мовлення, вміння користуватись мовою як засобом спілкування, впливу. У зв'язку з тим розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи у дошкільному віці (слухання - розуміння; діалогічне, монологічне мовлення), а також формуються, удосконалюються види мовленнєвої діяльності, які пов'язані з писемним мовленням - читання і письмо (Програма).

Письмо - це комплексний вид мовленнєвої діяльності. Воно є повноцінним засобом вираження думок тільки тоді, коли форми писемних знаків не викликають у читача будь-яких труднощів у їх розпізнаванні. Тому у всіх системах письма встановлюються спеціальні графічні норми або правила зображення писемних знаків, які забезпечують легкість і правильність читання писемного тексту, сприяють зручності і швидкості письма і задовільняють естетичні вимоги. Навички дотримання цих суспільно встановлених графічних норм письма називаються графічними навичками (Є.В.Гур'янов).

Графічна навичка - це вміння правильно зобразити окремі букви, склади, слова писати букви з необхідним нахилом, розміщувати їх рівномірно в слові та в рядку, правильно з'єднувати, дотримуватись визначеної відстані між словами. Фізіологічною основою формування графічної навички є утворення в корі великих півкуль головного мозку тимчасових нервових зв'язків, асоціацій між почутим, побаченим і написаним словом, складом, буквою (А.М.Богущ). У процесі оволодіння графічною навичкою формуються рухові дії (плавність, точність, ритм), розвиваються просторова орієнтація, окомір, дрібні м'язи руки, що є першоосновою формування повноцінної навички письма.

Проблема розвитку і вдосконалення графічної навички письма є предметом активних пошуків психологів, методистів, учителів початкових класів. Так у дослідженнях психологів (О.Р.Лурия, Є.В. Гур'янов, Д.Б.Ельконін, А.М. Богуш) висвітлюються психофізіологічні основи письма. У працях учених-методистів, учителів-практиків (І.Ф.Кирей, Н.Ф.Скрипченко, О.Ю.Прищепа, Н.О.Федосова, Є.М.Потапова) розкриваються шляхи формування і вдосконалення графічної навички.

Спостереження навчально-виховного процесу на уроках письма в першому класі показують, що значна частина вчителів початкових класів не завжди приділяє належну увагу цій проблемі. Недостатньо відпрацьовується форма букв, раціональні способи з'єднань, нахил письма. Неповно використовується арсенал засобів навчання, не завжди звертається увага на дотримання учнями гігієнічних правил, не проводиться цілеспрямована і систематична підготовка руки дитини до письма. Нерідко час, відведений на каліграфію, вчителі витрачають на граматику й орфографію.

Це стає причиною появи в письмі першокласників таких стійких графічних помилок, як заміна букв подібними за накресленням, зміна порядку елементів у букві, пропуск елемента чи написання зайвого, відсутність паралельності штрихів, порушення пропорцій тощо.

Результати спостережень дають можливість виявити причини, які затримують процес формування графічної навички письма у першокласників на початковому етапі її становлення:

1. Недостатній або відсутній графічний досвід, яким повинні володіти діти ще в дошкільному віці. Вони не перебували у дитячому садку, де проводяться графічні заняття, а батьки не звертали належної уваги на графічний розвиток дитини.

2. Недостатня психологічна підготовка дітей до письма. Вони не вміють ставити перед собою найпростіші завдання, проявляти вольові зусилля для їх виконання, не можуть керувати своєю увагою.

3. Недостатній розвиток окоміру і просторових уявлень, невміння орієнтуватись на сторінці зошита і на рядку, на око визначити графічну правильність письма (не помічають своїх недоліків).

4. Недостатня сформованість дрібної мускулатури і координації рухів руки. Не можуть підпорядкувати рухи руки і очей контролю, усвідомлювати процес письма.

5. Неналежним чином приділяється увага формуванню технічних навичок письма.

Дослідження науковців, передовий педагогічний досвід учителів початкових класів переконливо свідчить про те, що проблема формування орфографічної навички письма має бути в центрі уваги вчителя початкових класів, адже уміння читко, розбірливо і швидко писати має неocenенне значення для людини. Каліграфічно правильне письмо легко і приємно читати, воно допомагає заощаджувати час, спілкуватися з людьми. Красиве письмо - важливий засіб естетичного і морального виховання. Там, де сформована графічна навичка письма, виявляється і достатньо високий рівень грамотності.

Формування графічної навички починається в період навчання грамоти. У добукварний період ведеться робота, спрямована на підготовку руки дитини до письма, у процесі якої передбачається розвиток п'ясті руки й дрібних м'язів пальців; координації рухів руки, пальців, очей, передпліччя; окоміру (вміння визначити центр, середину, підпорядковувати рухи руки, очей контролю свідомості); просторових уявлень (зліва, справа, вниз, над і під лінією, між лініями); плавності, точності й ритму рухів; уміння проводити протягом 0,5 хв. Безвідривні лінії на папері, в зошиті (А.М.Богуш).

Одне з важливих завдань на уроках письма в цей період є формування графічних умінь. Протягом добукварного періоду передбачається сформувати такі уміння:

- виконувати раціональні рухи рукою під час письма в рядку; одночасно контролювати графічні дії і виконання гігієнічних правил письма;
- обводити контури предметних малюнків, фігур за трафаретами; заштриховувати контурні малюнки різноспрямованими лініями, розфарбовувати малюнки; продовжувати початі орнаменти, узорі; складати їх із різних графічних елементів;
- проводити прямі лінії: вертикальні, горизонтальні, похилі (вліво і вправо);

- проводити прямі, ламані, хвилясті, петельні лінії перервним і неперервним рухом руки (у межах можливого);

- писати лінії, подібні до елементів літер: прямі з верхнім і нижнім закругленням, верхньою і нижньою петлею; овали, півовали (Програма).

Графічна діяльність у добукарний період здійснюється поетапно: спочатку учні виконують вправи у зошиті (альбомі) без сітки, а потім у неповній і повній сітці.

Вправи, що виконуються в зошиті без сітки, проводяться на перших уроках письма в добукарний період. Це вправи без обмежень на площині (вправлення у малюванні простих за формою предметів - олівець, відерце, листочок, рушничок, серветка, грибок, квіточка, ялинка, вишня, яблуко; геометричних фігур - прямокутник, трикутник, круг).та з обмеженням (обведення трафаретів, з'єднання точок, що намічають контури фігури; розфарбування або штрихування цих фігур; малювання бордюрів, орнаментів; письмо розчерків - безвідривних ліній, які складаються з прямих, ламаних, хвилястих, дугоподібних, петлеподібних, кругових ліній, де можуть чергуватися такі, що пишуться в основному рядку, з лініями, що виходять за межі основного рядка).

Підготовчі вправи такого типу передбачають вправлення дітей у різних видах штрихування (прямими, похилими, короткими уривчастими, спіральними, напівовальними, хвилястими, з петлями, ламаними лініями, крапками, елементами букв, мішане штрихування (А.М.Богущ).

Мета цих вправ: навчити першокласників працювати в обмеженому просторі, безвідривно проводити різні лінії, орієнтуватись у напрямках руху руки; розвивати окомір, м'язи пальців і кисті, точність рухів; виховувати спостережливість, уважність, уміння діяти за зразком.

Під час штрихування учні повинні дотримуватись таких вимог: не виходити за контури предметів, зберігати однакову відстань між штрихами.

Це дуже важливо, адже інтервали між лініями - майбутня відстань між буквами у письмі, а контури предметів - перші прообрази! рядочків зошита.

Для штрихування кожному учневі потрібно мати альбом, кольорові олівці, трафарети геометричних фігур, овочів, фруктів тощо. Діти спочатку обводять фігуру, а потім штрихують її.

Штрихування доцільно проводити на кожному уроці письма протягом усього періоду навчання грамоти.

У добукарний період учні мають добре засвоїти графічну сітку зошита, запам'ятати назви її складових частин, уміти знаходити основний рядок.

Розліновка зошита краще засвоюється першокласниками під час виконання різноманітних вправ, за допомогою яких також здійснюється підготовка учнів до написання букв. Це вправи на написання ліній, схожих на елементи букв, малювання бордюрів, орнаментів. Вони виконуються в додатковому зошиті з такою ж розліновкою, як і основний.

Під час виконання таких вправ учитель і учні користуються основними назвами - термінами: «робочий рядок», «середина робочого рядка», «верхня рядкова», «нижня рядкова», «похила лінія», «надрядкова і підрядкова лінії». Учні можуть ставити крапки на верхніх і нижніх рядкових лініях, посередині рядка, малювати різноманітні бордюри та орнаменти в рядку зошита.

Крім таких вправ, що мають загальний характер, першокласники виконують вправи, які спрямовані на навчання писати основні елементи букв: пряму коротку і подовжену похилі, пряму похилу із закругленням знизу і вгорі, пряму подовжену з петлею внизу і вгорі, півовали (лівий і правий), овал.

Вправляючись у письмі зазначених елементів букв та різних варіантів поєднання їх, ще у добукарний період школярі знайомляться із загальними вимогами щодо графіки письма, вчать дотримуватись правильної форми елементів, правильного положення знаків у рядку, однакової висоти їх, відповідного нахилу, поєднання елементів.

У цей час учні вже безпосередньо знайомляться з розліновкою зошита, положенням його на парті.

Методика виконання підготовчих вправ передбачає такі етапи:

- розгляд графічного знака (малюнка), аналіз його;
- показ вчителем зразка написання з поясненням кожного руху руки;
- підготовка до письма - «письмо в повітрі»; обведення пальчиком елемента, наклеєного на листку паперу; вигинання фігури з дротика; ліплення з пластиліну тощо;
- вправляння у правильному зображенні графічних знаків у додатковому зошиті;
- розгляд зразка у зошиті, перше, пробне написання кількох елементів у зошиті, порівняння із зразком;
- виправлення помилок, допущених під час першого написання, дописування до кінця рядка;
- взаємоперевірка і самоперевірка, оцінка і самооцінка робіт.

Оволодіння відповідними вміннями під час виконання графічних вправ у добукарний період є запорукою успішного навчання першокласників у букварний період.

Букварний період є основним у формуванні графічної навички письма. На цьому етапі учні вчать писати всі букви українського алфавіту, склади та слова з ними. Протягом букварного періоду потрібно сформувати такі графічні уміння:

- писати друковані, рукописні рядкові і великі букви українського алфавіту;
- поєднувати букви у процесі написання слів, використовувати природні способи поєднань (верхнє, середнє і нижнє);
- зберігати правильну форму, широту, висоту букв, правильність поєднань під час письма слів, речень;
- писати зв'язно, ритмічно букви в словах і реченнях, правильно розташовувати їх у рядку;
- зіставляти графічну форму друкованих і рукописних рядкових і великих букв (Програма).

Акт письма для дитини складається в основному з двох дій: сприймання пропонованого зразка і його графічне зображення (Є.В.Гур'янов).

Точне і правильне відтворення графічного знака можливе тільки в тому випадку, коли повним і точним було сприймання і запам'ятовування зразка. Тому в букварний період велике значення надається сприйняттю форми букви. Під час ознайомлення з новою буквою вчитель має звернути увагу учнів на елементи, з яких складена дана буква, і на зв'язок цих елементів між собою. Без попередньої підготовки в учнівських зошитах з'являються типові помилки в накресленнях букв: дзеркальне зображення, пропуск і заміна елементів, злине зображення двох знаків, написання зайвих елементів тощо. Подібні помилки мають спільну причину - злитість сприймання знака. Дитина сприймає тільки загальний вигляд, але не бачить її елементів.

Таким чином, процес оволодіння письмом вимагає формування у першокласників чітких, правильних зорових образів рукописних літер. А для цього вони повинні навчитися здійснювати аналіз графічних форм, а також виконувати такі мислительні операції, як порівняння, групування, синтез, узагальнення (А.М.Богущ).

Початкове ознайомлення з формою букви відбувається в такій послідовності:

1. Показ вчителем зразка написання букви, сприймання учнями загального зображення знака.

Для ознайомлення з новою буквою необхідно мати демонстраційні картки із зразковим накресленням рукописних і друкованих літер (великих і малих).

2. Аналіз форми букви, виділення елементів, з яких вона складається, встановлення способу поєднання їх між собою.

Щоб краще уявити структуру букви, виділити її елементи, варто використовувати таблиці, на яких буква записана стільки разів, скільки вона має елементів. Щоразу в її накресленні виділяється іншим кольором новий елемент. Цей прийом можна використовувати і під час письма на дошці, виділяючи елементи в букві за допомогою кольорової крейди.

3. Конструювання букви з окремих елементів, об'єднання їх в одне ціле (синтез).

Для цього використовуються трафарети елементів букви, якими учні маніпулюють під

час конструювання буквеного знака. Трафарети елементів виготовляються для кожної літери і вкладаються в кишеньки, шр знаходяться на зворотній стороні карточки із зразком рукописної букви. На основі практичних дій із елементами букви у дітей створюється яскраве зорове уявлення про букву, її будову, розміщення в ній елементів.

4. Порівняння нової букви з іншими, раніше вивченими буквами, з предметами навколишнього середовища.

Важливо, щоб першокласники в процесі спостереження знаходили не тільки спільні, але й відмінні елементи, тобто відразу звертали увагу на характерні особливості буквеного знака і надалі не змішували його з іншими.

Щоб написати букву, учневі необхідно усвідомити, які рухи руки і в якій послідовності вона повинна здійснювати, щоб вийшов саме цей буквений знак. Тобто дитина повинна засвоїти ще й руховий образ букви. Для цього вчитель пише букву на дошці, пояснюючи кожен свій рух.

Першокласники часто забувають, звідки необхідно починати писати букву, тому початок руху руки на зразку варто виділяти іншим кольором або стрілочкою, яка показує напрям руху. Отже, під час пояснення вчителя працює слухова і зорова пам'ять.

Швидкому запам'ятовуванню правильного рухового образу букви сприяє також тактильна пам'ять (відчуття дотику). З цією метою вчитель роздає карточки, на яких наклеєні букви (рядкова і велика), вирізані з наждачного або оксамитового паперу. Така поверхня букви діє як подразник на нервові закінчення вказівного пальця. Обводючи контури букви, учень запам'ятовує її форму, а також послідовність рухів, необхідних для її запису.

Першокласники краще запам'ятовують форму літери у процесі застосування таких прийомів, як «письмо в повітрі», «письмо» букви зворотньою стороною ручки, калькування, обведення в зошиті з друкованою основою букви, поданої пунктиром. Мета таких вправ - автоматизувати рухи руки через багаторазові повторення їх.

Щоб підготувати руку дитини до самостійного написання букви, варто проводити такі вправи, як письмо-малюнок, письмо розчерків, різні види штрихування, письмо окремих елементів букви.

Письмо-малюнок дозволяє відпрацювати написання елементів і букв у цікавій для дітей формі. Компоненти малюнка - це не що інше, як елементи букви, яка вивчається. Наприклад, під час навчання писати букву «же» учні можуть виконувати малюнок, у якому є елементи цієї букви: В результаті виконання цієї вправи удосконалюються окомір і координація рухів дитини, формуються естетичні смаки, підтримується інтерес до письмових робіт, активізується пізнавальна діяльність учнів. Зразки малюнків учитель подає на дошці і робить чіткі словесні емоційні пояснення з використанням загадок, казкових та ігрових ситуацій.

Використовуючи письмо розчерків, першокласник ніби «розписує» руку, тренується у вільному і легкому здійсненні рухів, характерних для письма повної букви. Вправи такого типу спрямовані на вироблення впевненості й ритмічності рухів, паралельності штрихів, правильного нахилу; розвиток плавності; зв'язності письма, вміння безвідривно поєднувати різні графічні елементи букви, яка вивчається.

Розчерки можна проводити за допомогою таких прийомів, як: письмо «сухим пером» по готовому зразку, обведення ручкою в зошиті зразка, поданого крапками або пунктирною лінією. Для виконання підготовчих вправ варто завести спеціальний зошит.

Тільки після виконання підготовчих вправ учитель дає завдання самостійно записати в зошиті 2-3 букви, щоб виявити, як школярі засвоїли графічну будову нової букви. В цей час він спостерігає за роботою учнів, дає поради, вказує на недоліки, надає індивідуальну допомогу слабшим учням. Щоб націлити школярів на правильне написання букви і попередити можливі помилки, можна застосувати прийом показу помилкових зображень букви на дошці. Необхідно зіставити помилкове накреслення букви з правильним, назвати причини помилок, показати шляхи їх усунення, і після такого пояснення стерти помилкові варіанти з дошки.

Найважливішою умовою для успішного виконання графічних вправ є вироблення

вміння контролювати своє письмо. Учень сам мусить добре знати графічні норми письма і спрямовувати свої зусилля на їх виконання. У процесі відпрацювання техніки накреслення букв учитель орієнтує учнів на виконання дій у певному порядку: уважно подивитись на зразок; написати цю букву; порівняти її із зразком; знайти неточності або помилки; подумати, чому вони виникли; написати знову букву. Для розвитку вміння порівнювати написане із зразком учитель дає завдання знайти серед написаних найкращу, найбільш схожу на зразок букву, підкреслити її олівцем, написати подібну на неї.

Перевірити правильність написання літер допоможуть школярам контрольні картки - «віконечка». Робиться «віконечко» з поліетиленової плівки, на якій креслиться така ж сітка, як у зошиті; записуються рукописним шрифтом великі і малі букви. «Віконечко» прикладають до зошита так, щоб сітка в ньому і зошиті співпадала. Відхилення, неспівпадання контрольної букви з написаною учнем у зошиті свідчить про помилку в її зображенні.

Під час навчання писати склади і слова з новою буквою важливо, щоб учні засвоїли всі можливі з'єднання цієї букви з іншими у слові (верхнє, нижнє, середнє). З цією метою вчитель здійснює аналіз способу поєднання букв, показує і коментує написання зразка на дошці. Потім проводяться підготовчі вправи до написання складів і буквосполучень: «письмо у повітрі», обведення написаного пунктиром, письмо через плівку (кальку) тощо.

Щоб звернути увагу дітей на спосіб поєднання нової букви з іншими, на особливості з'єднувального елемента, варто у зразку місце з'єднання цих букв у складі, буквосполученні чи слові виділити червоним або іншим кольором.

Для вдосконалення вмінь з'єднувати букву у складах, словах необхідно добирати такі випадки, в яких виучувана буква стояла б в різних позиціях (на початку, в середині, в кінці). Всі пояснення повинні бути чіткими, конкретними, а записи виконуватись спочатку вчителем на дошці, а потім учнями в зошиті.

Для того, щоб навчити першокласників писати букви з правильним нахилом, необхідно давати їм вправи, в яких письмо букв чергується з письмом похилих паличок:

Оскільки паличку учні вміють писати краще, то вони ніби контролюють самих себе, порівнюючи письмо букв з написаними паличками. Порушення паралельності між елементами букв і паличками наочно показує учневі, що він допустив помилку.

Міцному засвоєнню графічних знань сприяє систематичне повторення вивченого. Необхідно на кожному уроці закріплювати вміння писати вивчені букви та поєднувати їх у словах.

Формуванню графічної навички письма потрібно приділяти належну увагу і особливо у першому класі, де закладаються основи графічних умінь і навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-2 класи. - К.: Початкова школа, 2001.
2. Богуш А.М. Підготовка руки дитини до письма.- К.: Рад. школа, 1976.
3. Вашуленко М.С. Державний освітній стандарт з української мови (початкова школа) // Початкова школа. - 2001. - №1.
4. Гурьянов Е.В. Психология обучения письму: формирование графических навыков письма. -М.: Изд-во АПН РСФР, 1959.
5. Кирей І.Ф., Трунова В.А. Методика викладання каліграфії в початковій школі. -К.: Вища школа, 1994.

РЕЗЮМЕ

У статті розкриваються шляхи та способи формування графічної навички у шестирічних першокласників.

РЕЗЮМЕ

В статті розкриваються шляхи та способи формування графічного навички у шестилітніх першокласників.

SUMMARY

This article deals with ways and methods of forming grafie skills of six year old children.